

НАУКОВІ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

*Вапельник Валерія Русланівна, студентка архітектурного факультету
Науковий керівник – Гончаренко Інна Володимирівна, к.і.н., доц.*

КУЛЬТУРНЕ СТАНОВИЩЕ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Питання розвитку українсько-польських взаємин хвилювало не одне покоління дослідників. В силу історичних обставин на теренах України проживала чисельна польська меншина і, зокрема, у Волинській області. Для кращого розуміння сучасних національних процесів, подальшого їх прогресивного розвитку необхідна об'єктивна й науково достовірна інформація про взаємини національних меншин України у минулому, рівень їх культурного розвитку.

Сьогодні польська національна меншина є однією з найбільш численних в Україні. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території країни проживає 144,1 тис. поляків, що складає 0,3 % всього населення.

Актуальність обраної теми обумовлена ще й тим, що, незважаючи на значну кількість публікацій з життєдіяльності польського етносу Волині у досліджуваний період, недостатньо висвітлено всього комплексу необхідних даних про його вплив на культурний розвиток краю.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб, спираючись на статті та роботи науковців, проаналізувати наслідки культурного розвитку, а саме освітнє життя польського населення Волині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Політика царату в культурному житті щодо польської національної меншини на Волині у досліджуваний період ґрунтувалася на шовіністичних принципах. Польське повстання 1863 р. дало привід російському урядові накласти остаточну заборону на будь-який вияв польськості у сфері освіти. Після 1863 р. були закриті католицькі парафіяльні школи, де навчали дітей початковій грамоті. Дискримінаційна політика самодержавства щодо польського етносу на Волині відбилася на його освітньому рівні. Наприкінці ХІХ ст. поляки за рівнем грамотності серед національних меншин посідали останнє місце – всього 25,53 %; відповідно грамотних серед чехів було – 59,03 %, росіян – 37,80 %, німців – 37,01 %, євреїв – 32,63 %. Перепис 1897 р. засвідчив також високий рівень русифікації польського населення губернії. Так, серед поляків 17,52 % із 25,53 % отримували освіту російською мовою, що складало більше 2/3 всіх грамотних [6, с. 14]

За дослідженням вченого С. Патканова найвищий відсоток писемних серед етнічних груп Правобережжя був у росіян – 56%, у поляків – 29,9 %, а найнижчий в українців – 16,6 % , особливо серед жінок (2,0–2,8 %). Значно меншим він був й у поляків Волинської губернії – 30 % порівняно з 55 % у

Київській та 47,7 % у Подільській, однак втричі вищим від українців. Ці дані також свідчать, що російська школа, яка насильно впроваджувалась в Україні, була непопулярною як серед українців, так і серед поляків.

Корінне населення губернії прагнуло насамперед навчатись рідною мовою, а не російською. Але політика царату щодо польської національної меншини в другій половині XIX – на початку XX ст. була політикою заборон і обмежень, які особливо торкнулися галузі освіти. 31 травня 1865 р. київський, подільський і волинський генерал-губернатор надіслав циркуляр підзвітним йому губернаторам, в якому кваліфікував школи, які утримувалися поляками і викладання в яких велося польською мовою як “оплот польської пропаганди”. У цьому ж документі наголошувалося на тому, щоб вжити найсуворіших заходів щодо їх закриття та попередження у майбутньому появи нових; повідомлялося, що у випадку допущення повітовими справами на своїй території існування польських навчальних закладів їм загрожувало негайне усунення від службових обов’язків [2, с. 209]. Хоча російське самодержавство вдалося до обмежувальних законів щодо польського шкільництва, поляки в умовах тотальної русифікації відкривали в західних губерніях підпільні школи. Ці намагання переслідувались царською адміністрацією. Згідно з указом імператора Олександра III від 3 квітня 1892 р., встановлювались особливі тимчасові правила, що забороняли у західних губерніях таємне навчання [5, с. 223]. Однак, незважаючи на ці заборони, підпільні польські школи наприкінці XIX – на початку XX ст. існували в м. Людвиполі Рівненського повіту, м. Шепетівці, в с. Брикулі Заславського повіту та інших населених пунктах Волинської губернії [3, с. 8].

Революція 1905–1907 рр. тимчасово ліквідувала обмеження для розвитку польської освіти. У 1905 р. царський уряд дозволив навчання учнів польською мовою у приватних школах, але з обов’язковим проведенням уроків російської мови, історії та географії. 17 квітня 1905 р. в указі Миколи II “Про зміцнення початків віротерпимості” декларувалось, зокрема, право вибору християнського віросповідання і віровчення, а також викладання Закону Божого у школах рідною мовою. 24 серпня 1906 р. уряд скасував указ від 3 квітня 1892 р. про покарання за таємне навчання в західних губерніях [4, с. 8]. Проте місцева влада ще продовжувала ліквідувати національні таємні школи. Так, з повідомлення газети “Волинь” (1912 р.) дізнаємось, що місцева поліція виявила в м. Монастирищі при костьолі таємну польську школу. За розпорядженням генерал-губернатора Південно-Західного краю, на її організатора, ксьондза Гржомайла, було накладено штраф у розмірі 300 крб [1, с. 6].

За дослідженням І. Лісевича, у період революційних подій 1905 р. на Правобережній Україні, в тому числі на терені Волині, відкривались приватні польські школи. Місцева влада, виконуючи царський указ від 17 квітня 1905 р., змушена була санкціонувати їх діяльність. До таких шкіл уряд ставив вимогу, щоб у них навчалися діти тільки польської національності і всі предмети, окрім польської мови і Закону Божого, викладались російською мовою, а вивчення польської мови здійснювалось лише факультативно. Однак керівництво цих

школ часто ігнорувало ці обмеження. До них приймали не лише дітей поляків, а й представників інших національностей, а вчителі нерідко не виконували вимог царської адміністрації про викладання предметів російською мовою. Проти діяльності таких шкіл виступив київський, подільський і волинський генерал-губернатор В. Сухомлинов, пропонуючи їх закрити. Він звернувся з цього приводу до міністра внутрішніх справ П. Столипіна і невдовзі отримав відповідь, де зазначалось, що “польські школи прагнуть своєю пропагандою полонізувати населення Південно-Західного краю і сприяють розвитку ідей сепаратизму в цьому регіоні”

Тому після поразки революції 1905–1907 рр. царські чиновники в терміновому порядку закривали польські школи.

Всього за 1909–1910 рр. у Південно-Західному краї було виявлено і закрито 20 таємних польських шкіл. Дослідник Н. Щербак зазначає, що репресивні дії не залякали поляків, вони продовжували боротьбу з політикою насильницької асиміляції, здійснюваної щодо них російським самодержавством. Польські таємні школи після їх закриття знову відкривалися.

Активну діяльність у відродженні польської освіти на Волині проводило римо-католицьке духовенство. Київський, подільський і волинський генерал-губернатор Ф. Трепов у тому ж річному звіті Миколі II за 1911 р. наголошував, що значну роль у справі католицької пропаганди відіграють таємні школи, які відкривались за сприяння місцевих ксьондзів.

Важливу роль у боротьбі проти політики асиміляції польського населення Волині відігравав польський просвітницький рух. Велику просвітницьку роботу здійснювали Товариства добродійності, організовані римо-католиками, головний її зміст – організація польських шкіл, притулків для дітей, бібліотек та інших просвітницьких установ.

Соціальна база руху, спрямованого на розвиток польського шкільництва на Волині, була досить широкою. Це був дійсно всенародний рух за національну школу, і тому правлячому режиму було досить важко з ним боротись.

Підсумовуючи викладене, зазначимо : у другій половині XIX – на початку XX ст. самодержавством було ліквідовано не тільки систему польського шкільництва, а й встановлено заборону на використання польської мови як мови викладання і спілкування в російських навчальних закладах Волині. Римо-католицька церква виступала вирішальним чинником протистояння асиміляційним процесам і збереження національної самобутності. Польське населення відзначалося високою національною свідомістю, гідністю і всіляко боролось з політикою русифікації, насильницької асиміляції, здійснюваної царатом в Україні.

У досліджуваній період становище польської меншини було схожим із становищем українського та інших народів, які піддавались дискримінації та русифікації самодержавством в Україні.

Список використаних джерел

1. Волинь. – 1912. – № 33.
2. Крочак Е. В. Переслідування та утиски польської освіти на Поділлі в 60-ті рр. XIX ст. / Е. В. Крочак // Поляки на Хмельниччині : погляд крізь віки : Зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23–24 червня 1999 р.). – Хмельницький, 1999. – С. 209.
3. Лісевич І. Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр.) / І. Т. Лісевич. – К., 1997. – С. 8.
4. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. – Т. VIII. – Волинская губерния. – СПб., 1904. – С. XIV–XV.
5. Свод законов Российской империи, дополненный по предложениям 1906, 1908, 1909 и 1910 гг. и позднейшими узаконениями 1911 и 1912 гг. / Под ред. А. А. Добровольского. – 2-е изд. – Кн. 3. – Т. XII. – СПб., 1913. – С. 224.
6. Щербак Н. О. Національна політика царату у Правобережній Україні в кінці XIX – на початку XX ст. (За матеріалами звітів місцевих державних установ) / дис. ...канд. істор. н. – К., 1995. – С. 111.

*Гнатенко Наталія Олександрівна, студентка архітектурного факультету
Науковий керівник – Гончаренко Інна Володимирівна, к.і.н., доц.*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

В умовах національно-духовного відродження України, її освіти і культури виникає потреба у регіональних пошуках витоків становлення освітніх і культурних закладів, їхнього змісту, форм і методів навчання для створення чіткої цілісної картини розвитку та провідних тенденцій цього процесу, зокрема, й на Волині.

Волинь, як окремішня територія, згадується в Іпатіївському літописі ще в XI столітті. Згодом утворилося Галицько-Волинське князівство, дещо пізніше – землі цього краю опинилися під владою польського короля. За часів Литовської доби відкривалися школи, в Овручі, Бердичеві, Острозі. У 1576–1610 рр. Острозька школа-академія, заснована на кошти київського воєводи – Василя-Костянтина Острозького – постала тим підґрунтям, яке спричинилося до українського відродження XVII століття і до визвольних змагань за своє національне звільнення. Цей навчальний заклад називають школою-академією, оскільки восьмирічний термін навчання дозволяв молодим людям, окрім загальноосвітнього вишколу, отримувати і професійні знання [4, с. 5].

Характерною особливістю історії освіти Волині було те, що тут вперше в Україні були створені умови для розвитку національної освітньої системи. Поряд з цим складні соціально-історичні події, політичні та культурологічні зміни негативно позначилися на розвитку освіти регіону, його національно-культурних характеристиках [5, с. 15].